

לכן אמר משה רבינו ע"ה: **ושמרתם ועשיתם** – הפוך בה והפוך בה דכולא בה (אבות ה). גם במילי דעלמא, להתחכם להיות איש בדרך ארץ, גם כן תמצא בה. וזהו **ושמרתם ועשיתם**, וזה יביא אתכם לדעת גם חכמת העמים, להיות חכם זולת חכמת התורה גם בחכמת העמים, גימנאזיום ואוניווערסיטעט, **כי היא חכמתם ובינתכם גם לעיני העמים** אשר הם לומדים בבתי ספר שלהם, ואתה תתחכם בהם מן התורה, וכמו שמבאר כן הרמב"ן ז"ל על פסוק בראשית, יעו"ש.
(חכמה ומוסר' ח"ב רפט)

על הביטוי 'עסקן בדברים' – ע' נפש חיה (לר"ר מרגליות) או"ח קלט,א.

בירור י"ב חדש בטרפה השנויה במחלוקת הפוסקים

'... ודרך אגב נסביר מה שנראה מדברי הפוסקים, דבספק טריפה מצד ספיקא דרבוותא, גם כן הוי בירור בחיה י"ב חדש – ולכאורה היה ראוי להיות בירור על עיקר הדין, ואנחנו לא מצינו כן?

ויש לומר כיון שהוא ספק לדין, וחז"ל לא ביארו זה, מכלל דכך היא המדה, שאינה ודאי טרפה רק ספק, על כן הניחו חז"ל כדי שישתפק לנו, ומאת ד' היתה זאת, וי"ל שזה הטריפות אינו שוה בכל חי, ויש בעל-חיים שמטריף אצלו ויש בע"ח שיכול להיות עמו, על כן אותו שנתברר שיכול להיות אינו מועיל על הכלל כולו, וכיון שאין הטריפות מפורשת בדרז"ל אין צריך לומר שהוא כולל. ועיין' (מתוך דעת כהן לט,ג).

י"ב חדש

'...וכאשר ביארתי הטעם שאמרו (ס"פ דעדות) משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש, כי ניצוח היצר הוא בי"ב חודש, כי היצר הוא הטבע שבו נולד, כמו שנאמר **כי יצר לב האדם רע מנעריו**. וכפי התחלפות העתים בעולם קור וחורף, כך הוא התחלפות הטבע באדם, כידוע לחכמי הטבע, כי כל שינוי אויר בעולם מוליד שינוי טבע באדם הניזון מן האויר; החום יוליד חמימות (אשר היא תולדות הרבה מידות רעות בטבע כידוע), והקור – קרירות, וכן כל שינוי אויר. ובשנה תמימה אז עובר עליו כל מיני השינויים שהם במציאות, וכאשר המה לא שינוהו ממצבו אז הוא הניצוח.

וכמו שאמרו הקדמונים בטעם טריפה אינה חיה י"ב חודש – לפי שבי"ב חודש יעבר כל מיני ענינים שונים באויריהם וטבעיהם, ואם בכל זה תתקיים, הוא לאות כי בריאה היא ולא הוליד החסרון שיש בה, המשכת חסרון בכל גופה וכח חיותה.
וכן הנפש מתבררת כאשר חיה י"ב חודש, אז הוא סימן על בריאותה, שכבר נצח כח חיותו את כח המחסיר החיות, שאין לו מקום להתפשט להעדיר החיים.
ולכך בכל ראש השנה הוא יום הדין לבאי עולם – כי כל שנה הוא היקף שלם מזמן הראוי לניצוח היצר, וכל באי עולם עוברים כבני מרון לראות אם השלימו חוקם בהקיף הזה...'. (מתוך 'שיחת מלאכי השרת' עמ' 12. ע"ע בשפת אמת פר' החודש).

דף נח

'שיחלא קמא אסירא, מכאן ואילך הוה ליה זה וזה גורם ומותר...'. – יש לבאר, הלא כיון שסובר

עובר-ירך-אמו וכן הביצה גוף אחד היא עם האם, ולכך כשעיברה או שנטענה ביצים, ולבסוף נטרפה – הולד והביצה אסורים, אם כן גם כאשר נטרפה ולבסוף נתעברה יהא הולד אסור, ואף על פי שזה-וזה-גורם מותר, הלא מכל מקום הוא גוף אחד עם האם?

מכאן חידש האבני-נזר (יר"ד כג – הובא לעיל מב) שחלות איסור טרפה נובע ממעשה ההיטרפות ולא מהמצב ההוה, שאבריה מוטריפים כעת. וכיון שהמעשה לא ארע בוולד, אין לנו לדון על איסורו אלא מצד זה שנתהוה ע"י איסור, וכיון שנתהוה גם על ידי גורם מותר, האב – מותר. (וכעין סברה זו בשינוי מה, כתב בחלקת יואב יו"ד ז. וכ"כ בקוב"ש פסחים אות קכ. וע"ע באבני נזר טו).

והחזון איש (יד-ב) באר בסגנון שונה; כל טרפה, מלבד מה שבשרה נפגם מאכילה מחמת מחלתה, חל בה גם איסור מוחלט וזולת מחלתה. ואילו היה יסוד האיסור רק משום שאכילת בשר של חולי-טרפות שנאווי לפני המקום, היה הדין נותן שאם נתרפאה הטרפה – מותרת, והלא אין הדין כן, אלא אפילו נתרפאה בדרך נס – היא עומדת באיסורה (ע' להלן סח: ובראשונים להלן עו). וגם ולד טרפה אסור הגם שאין בולד חולי הטרפות – אלא מאחר שנטרפה הרי היא נאסרה גם באיסור מוחלט שאינו תלוי בחולי הטרפות, ואיסור זה חל בשעה שנטרפה.

הלכך, הביצה או הולד שמעותדים להיפרד מן הגוף, יש מקום לדון עליהם שאינם בכלל מאורעות הגוף, והעתיד יצילם גם בהוה מלהיכלל בדין הגוף, או שמא יש לילך אחר ההוה, והרי הם בכלל הגוף והעתיד לא יצילם, אדרבה יישארו לעולם באיסורם, גם לאחר פרידתם מן הגוף; והכריעו חז"ל שאם בזמן חלות האיסור הם נגררים וטפלים לגוף – עומדים הם באיסורם לעולם, אבל אם גדלו בגוף לאחר שכבר הוא אסור מאתמול – אינם נאסרים אלא כל זמן שהם גוף אחד עם האם, אבל כשיתפרדו, דינם להחשב כעומדים להיפרד מראש.

יש להדגיש שכל זה אמור ללשון ראשונה בדברי אמימר, וכן לדעת ר' אליעזר, שעובר ירך אמו – אבל להלכה אנו נוקטים כר' יהושע, שלענין טרפות – עובר לאו ירך אמו, שהכל תלוי בחיות, והלא יש חיות נפרדת לולד. ולכן נתעברה ולבסוף נטרפה – הולד מותר. אבל ביצה לעולם היא נידונית כגוף אחד עם האם (ואפילו כבר היתה גמורה במעי אמה בזמן ההיטרפות – שלא חילקו חכמים בדבר. ר"ן; יו"ד פו, ג) והרי היא אסורה. (וע"ע: קובץ שעורים פסחים אות קכ; קהלות יעקב חולין כ; אמרי משה ד, יז).

כל בריה שאין בו עצם אינו מתקיים י"ב חדש – מלשון 'אינו מתקיים' (ולא 'אינו חי') דייקן הראשונים שאינו מתקיים כלל, ונעשה כעפר בעלמא, הלכך מותר אפילו ללא בדיקה. (עפ"י חדושי הרשב"א כאן ובשו"ת ח"א פ; ועוד)

(ע"ב) 'הני תמרי דכדא לבתר תריסר ירחי שתא – שריין' – מדובר כאן בשהתליעו בודאי, (כמו שמשמע מפרוש רש"י), או במינים שההתלעה מצויה בהם בעודם מחוברים, אבל בלאו הכי, אין להחזיק איסור, ואף תוך י"ב חדש – מותרים. (עפ"י רמב"ם, רמב"ן, רשב"א ור"ן). ומפני אותו הטעם, שאין מחזיקים איסור אלא בדבר המצוי – אין לחוש שמא פרשו התולעים וחזרו. (רמב"ן).

ואם יש בפרי נקב הנקוב לחוץ – נחלקו הפוסקים אם חוששים שמא פרש וחזר. (השו"ע יו"ד פד, ד) פסק להתיר. והרמ"א הביא לאסור, וכתב שכן נוהגים). ומכל מקום, פירות שדרכם להיות מתולעים, צריך לבדקם ולהשליך התולעים הנמצאות בין הפירות בחוץ, או על גבי הפרי. (רא"ש; טשו"ע שם ח).

אם בא לבשלם, כתבו הפוסקים שיש לחוש שמא בשעת נתינתם במים, יצאו לחוץ וירחשו. הלכך הבא לבשל פירות שהתליעו, לאחר י"ב חדש – יתנם לתוך מים צוננים, כך שהפירות המתולעים והמנוקבים יצופו ויירקו, ואחר כך יתנם בקדרת מים רותחים, שאם נשאר שם תולעת – תמות מיד. (עפ"י רשב"א ור"ן כאן; שו"ע שם ת.)

א. הרשב"א והר"ן הביאו הנהגה זו כדקדוק שנהגו בעלי נפש, וצ"ב בלשונם אם דעתם לחוש לכך מעיקר הדין.
 ב. בדיקה זו שו"ע מים קרים, אינה מועילה אלא לאחר י"ב חדש, אבל בתוך יב"ח – אין לסמוך בבדיקה זו, שמא יש מתולעים שאינם צפים. ומ"מ בדיעבד אפילו תוך יב"ח, אם עבר ובשלם וא"א לבדוק עתה – מותר, שיש ספק-ספקא להתיר, שמא לא התליעו, ואת"ל התליעו, שמא נימוחים הם ובטלים. ואפילו ימצא תולעת אחת או שתים – זורקם, ואוכל את השאר. ואולם אם מצא שלש או ארבע – הכל אסור, שהחזק שם איסור. עפ"י ראשונים; יו"ד שם ט.
 ולאחר יב"ח, אפילו נמצאו שלש או ארבע בקדרה – מותר, שהרי עדיין יש ספק-ספקא להתיר, ספק פרש חי או מת, (שלהרבה דעות פרש מת מותר). ואת"ל פרש חי, שמא כבר נימוח ובטל בששים. אך זה דוקא אם אין מצוי שיתליעו בחוץ (או שבדק תחילה מן התולעים שמבחוץ, כנ"ל), אבל כשדרכן להתליע מבחוץ ורגיל להיות ביניהם תולעים, אם נמצא ביניהם שלש או ארבע – ודאי אסור. עפ"י ש"ך שם סקל"א).

'לית בקא בר יומא ולית דידיבה בת שתא... אמרי אינשי...' – ע' מהרש"א בבאור משל זה. וכן בספר בן יהוידע באר כל הענין בדרך הרמז.

'אמר ליה רב פפא לאביי: והא אמרי אינשי...' – כן דרכו של רב פפא בהרבה מקומות, להביא פתגמים וניבים השגורים בפי הבריות. (ראה במצוין בסנהדרין צו). ובדומה לזה מצינו לרב פפא 'כדחפני אינשי; כדקמצי אינשי' – ביומא מזו. ובמנחות יא.

'כל יתר כנטול דמי' – יש מפרשים 'יתר כנטול' – כל מה שמיותר – נידון כאילו היה נחסר מעיקרו, כגון נולד עם רגל יתרה הרי הוא נידון כנולד ברגל חסרה. ולפי זה אם נמצאת רגל יתרה מארכובה ולמטה – כשרה, כאילו חסר אותו מקום מן הרגל. וכן אם נמצאו שני טחולים – כשרה, שהרי ניטל הטחול – כשרה. מאידך גיסא, אם נמצאו שני כבדים מחוברים, במקום מרה או במקום חיותה – נידון כאילו אותו מקום שבכבד ניטל, וטרפה. (כן דייקו הראשונים מרש"י, וכ"מ בה"ג. וכ"כ הראב"ן (רסד) והמרדכי (תרלו), וכן הביא הרא"ש בתשובה (כ,ט) והתרומת הדשן (קעז). וכן צידד הרשב"א אלא שהחמיר למעשה. וכן פסק בשו"ע (מג,ה) להלכה).

ואולם הרמב"ן מצדד לפרש שרואים את היתר עצמו כאילו ניטל בידי אדם (שלכן אמרו 'כנטול' ולא 'כחסר') ממקום חיבורו, ולפיכך שני טחולין – טרפה, שהרי רואים כאילו חתך אדם ונטל, נמצא שמקום חיבורם הרי הוא כמנוקב, והלא טחול שיש בו נקב – טרפה. (וכתב הרמ"א שטוב להחמיר כדעה זו אם לא במקום הפסד מרובה. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד כה, אודות שני טחולים שנמצאו בבהמה אחת והבהמות נתערבו. וע"ע רש"ש בהסבר 'יתר כנטול').

'... שני בני מעיים היוצאין מן הבהמה כאחד – שהיא טרפה, וכנגדן בעוף – כשרה' – (ערש"י שני פירושים). יש מי שפרש על פי מה שידוע (וכ"כ ראב"ן שבדק ומצא. וכ"כ בפחד יצחק, ערך 'בני מעיים'), שלכל עוף יש שני 'סניא דיבי', לכן עוף שיש בו התפצלות בבני מעיים – כך דרכו, וכדרך הפירוש השני שברש"י. (עפ"י שיחת חולין).

ע"ע בשו"ת הרא"ש י, יא אודות יתרת כמו מעי קטן היוצאת מן הדקין, ומסקנתו להקל.

'ההוא גובתא דהוה מעברא מבי כסי לכרסא... היכא דלא אתמר לא אתמר' – ופסול משום 'יתר' (כמו שכתב רש"י), שהרי יש לה מעי נוסף, בין בית-הכוסות לכרס, ומה לי מעי גדול מה לי מעי קטן. (מרדכי תרלז)

'ר' יהודה ור' ישמעאל אמרו דבר אחד...' – על השוואת הגמרא בין שני הנושאים, לשיטות הראשונים השונות – ע' חז"א יו"ד ריד; שו"ת דובב מישרים ח"ג צב, ובמפרשים על הדף.

דף נט

'מישתלח משכיה' – פרש רבנו גרשום, שאוחזתו חפפית (היא מחלת עור, כמין שחין. ע' שבת עז): וברש"י, וחופף עצמו עד שלא נשאר בו עור שלם.

'שליט בעולמו יודע שאין לך דבר מעלה גרה וטמא אלא גמל...' – ע' בענין זה ב'התורה והמצוה' לגאון מלבי"ם; 'תורה תמימה'; מהר"ץ חיות כאן; 'מעוז הדת' (להגר"י העליר). וראה 'איש וביתו' פרק כ.

על זיהוי הארנבת והשפן – ע' בפירוש רש"ה (שמיני), תורה שלמה; תשובות הגר"י הרצוג – יו"ד כג-כד; שיחת חולין כאן (ועיין עוד שם במבוא לסוגיתנו, דברים ראויים אודות השמות זיהוי בעלי חיים וצמחים בימינו). ועדיין הדברים טעונים ליבון ומחקר מעמיק.

'חיה בכלל בהמה היא לסימנין' – כלומר, אותם סימני טהרה האמורים בבהמה, קיימים גם בחיה. (פשוט. וכפי שפסק הרמב"ם – מאכלות אסורות א).

(ע"ב) 'זקרב, אף על פי שאין לו אלא קרן אחת מותר' – זהותו של הקרב אינה ידועה. (יש סוברים שהוא ה'תחש' המוזכר בכ"מ). יש אומרים שהכוונה כאן לקרן נוספת שעל המצח, מלבד הקרנים שעל הראש. (ע' מהר"ם שיף).

השערה מענינת העלה הרב אמתי בן דוד שליט"א בספרו 'שיחת חולין', שהכוונה כאן לג'רפה, שאורכה קרוב לשש עשרה אמה, כפי שאמרו בסמוך, ויש לה קרן אחת במצחה, מלבד הקרנים שעל ראשה. והיא מעלת גרה ומפרסת פרסה, ויש לה תכונות מסוימות הדומות לצבי. (ורס"ג כתב שהיא ה'זמר' האמור בתורה). ע"ש עוד דברים נחמדים בפרטי הענין.

(ואמנם לשון הברייתא דחוק, מהו 'ואע"פ שאין לו אלא קרן אחת' – מלשון זו משמע שאין לה יותר מקרן אחת, וסלקא דעתך שאיננה בכלל האמור 'כל שיש לה קרנים'.

עוד בבאור המשפט 'קרב אע"פ שאין לו אלא קרן אחת חלבו מותר' – ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ו שני אלפים צט).

כרוכות, חרוקות, חדורות – כן היא גרסת רש"י, ומפרש כרוכות – עגולות. חרוקות – מלאות פגימות וחריצים. (וכע"ז בפרה יח, ב) **חדורות** – מחודדות. (ד' ור' מתחלפות הרבה בלשון חכמים. ע' לדוגמא בתוס' להלן סד. ד"ה כודרת. וסימנך 'דאה וראה אחת היא' – להלן סג).

ורבנו גרשום, וכן הערוך, מפרשים כפירוש הראשון המובא ברש"י, וגרסתם שונה במקצת: **כרוכות** –